

İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalık Statülerinin Okul İklimi, Prososyal Davranışlar, Temel İhtiyaçlar Ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi *

Temel Çalık, Yaşar Özbay, Arif Özer, Türker Kurt & Mehmet Kandemir

Bu araştırmada okul iklimi, prososyal davranışlar (faydacı ve özgeci yardım), temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerinin öğrencilerin zorbalık statülerinden (zorba ve kurban) birinde bulunma olasılıklarını yordama güçleri araştırılmıştır. Araştırma grubunu Ankara ilinde 2007 – 2008 öğretim yılında ilköğretim 6., 7., ve 8. sınıflara devam eden 456 öğrenci oluşturmuştur. Veriler ikili logit regresyon analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın yordayıcı değişkenlerini; cinsiyet, okul iklimi, temel ihtiyaçlar ve prososyal davranışlar (faydacı ve özgeci yardım); sonuç ya da yordanan değişkenini ise zorbalık statüleri (zorba ve kurban) oluşturmaktadır. Analiz sonuçları, temel ihtiyaçlar dışındaki tüm değişkenlerin zorbalık davranışlarını anlamlı düzeyde yordadıklarını göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, okul ikliminin olumlu olması, öğrencinin cinsiyetin erkek olması ve özgeci yardım davranışları göstermesi, öğrencinin zorba olarak sınıflandırılma olasılığını azaltmaktadır.

Anahtar sözcükler: Zorbalık statüleri, okul iklimi, temel ihtiyaçlar, prososyal davranış

Examination of Primary School Students' Bullying Status on The Basis of the Variables of School Climate, Pro-Social Behaviors, Basic Needs and Gender

This study investigated the capacity of school climate, pro-social behaviors (selfish or altruism) basic needs and gender to predict the possibility of a student to fall in one of the bullying status (bully or victim). Participants were composed of 456 students who attended 6th, 7th and 8th grades of primary schools in Ankara Province in 2007 – 2008 education years. Data was analyzed by using binary logistic regression analysis. Predictive variables of the study were determined as gender, school climate, basic needs and pro-social behaviors (selfish or altruism) and the result or predicted variable as bullying status (bully or victim). The results of the analysis showed that all variables except for the basic needs predict the bullying behaviors at a meaningful level. In other words, “a positive school climate”, “being a male” and “providing altruism” are the three factors that decrease the possibility of a student to be classified as a bully.

Keywords: Bullying status, school climate, basic needs, pro-social behaviors

* Bu makale, TÜBİTAK tarafında desteklenen “Seçim Teorisi Temelli Güvenli Okul İklimi Oluşturma” (Proje No: 106K016) projesi kapsamında toplanan verilere dayalı olarak hazırlanmıştır.

Summary

An increasing trend has been observed in the violence at school in recent years, thus, the number of studies on violence increases on one hand and various national and international organizations make attempts to prevent this phenomena on the other. In parallel with these developments, many projects supported by TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey), MoNE (Ministry of National Education), EU and UNESCO have started to be implemented in Turkey at national level so as to prevent violence at school.

An important aspect of the “violence at school” is related to bullying behaviors. Bullying can be defined as the continuous maltreatment, beating and annoying of younger and physically weaker children by the older and physically stronger ones (Olweus, 2003). By exerting annoying verbal and physical behaviors, bullies frighten other students; prevent them from freely enjoying their right to education; therefore, make them feel insecure at school and result in high absenteeism levels (Banks, 1997; Olweus, 2003).

“School climate” was one of the concepts examined in the scope of this study in terms of its relation with bullying. School climate -which is also defined as the quality of the relations established at school- is a multi-dimensional concept covering inter-personal, organizational and educational dimensions (Loukas, Suzuki and Horton, 2006). Many studies have revealed a relation between school climate and pro-social behaviors, student achievement and bullying. Lower levels of violence have been recorded at schools where respect to students is an important concept, students participate in decision-making processes and rules are clear, consistent and objective (Gottfredson & Gottfredson, 1985; James, 1994; Olweus, 1991; Welsh, 2000; Khoury-Kassabri, Benbenishy and Astor, 2005). There is a consensus on the effect of positive school climate in reducing violence at school (Khoury-Kassabri, Benbenishy and Astor, 2005).

“Pro-social behaviors” constituted one of those variables examined in the scope of the study in terms of its relation with bullying. Pro-social behavior is defined as a voluntary behavior aimed at providing assistance or benefit for others in such ways as sharing, helping, supporting, protecting and caring (Eisenberg & Strayer, 1987; Rushton & Sorrentino, 1981). Any behavior that is beneficial for others such as encouraging, helping or supporting others can be defined as a pro-social behavior (Choi, 2005).

“Basic needs” variable was also examined in this study in terms of its relation with bullying. According to Glasser (1965), all people have the same psychological and physiological needs. Various studies have shown that students tend to exert less bullying behaviors and these behaviors can easily be prevented in a learning environment meeting the basic needs of the students

(Celep, 2002; Palancı and Özbay, 2005;). In this scope, the level of meeting the basic needs of students was also included in this study, thus, any possible relation between bullying and basic needs of students were examined.

Purpose

The study examined the capacity of the variables of gender, school climate, basic needs and selfish and selfless assistance to predict the possibility of a student to fall in a bullying status (bully or victim).

Method

The study was a descriptive research in which survey method was used. In the research it was aimed that to determine the capacity of school climate, pro-social behaviors (selfish or altruism) basic needs and gender to predict the possibility of a student to fall in one of the bullying status (bully or victim). For this purpose, binary logistic regression analysis was made by using SPSS 16.00 program. Predictive variables of the study were gender, school climate, pro-social behaviors (selfish and selfless assistance) and basic needs while the result (i.e. predicted variable) was bullying status (bully or victim). In the research, the instruments developed by Çalık and colleagues (2006) School Bullying Scale, School Climate Scale, Pro-social Behaviors Scales and Basic Needs Inventory (İkinci, 2003) were used to collect data.

Population

The study was conducted on 456 students at 6th, 7th and 8th grade attending at 3 primary schools from different SES located in the central districts of Ankara Province.

Results and Discussions

Results of the present study showed the negative relation between school climate and bullying. Positive school climate decreases the level of bullying. A school climate where teachers support students, learning environment focusing on achievement, peers have positive relations and students feel secure –i.e. a positive school climate- results in a decrease in the bullying behaviors of students. This finding was consistent with the results produced by early researches (Gottfredson & Gottfredson, 1985; Welsh, 2000; Brand et al, 2003; Khoury-Kassabri, Benbenishy and Astor, 2005).

The study revealed that selfish and selfless pro-social behaviors have the capacity to predict bully and victim behaviors. Selfish assistance has been found to increase and selfless behavior to decrease bullying behavior. According to some studies, the increase in pro-social tendencies results in a decrease in bullying tendencies (Choi, 2005; Kandemir et al., 2008). Similarly, there are

some other studies supporting this finding indirectly. According to studies, increase in empathic assistance behaviors decreases bullying behaviors (Dautenhahn and Woods, 2003; Bridge, 2003; Baldry and Farrington, 2000; Kandemir, 2006).

One of the study results was the increase in selfless assistance results in a decrease in bullying tendencies. Selfless assistance is a pro-social behavior focused on others and is not related to the individual him/herself. These behaviors focus on positive emotions, values and behaviors targeted towards others. Pro-social behaviors focused on others motivate the individual to help others and to be gracious and are away from selfish behaviors. From this perspective, it can be suggested that students exerting selfless pro-social behaviors at high levels try not to upset and benefit from others (emotional benefits such as pleasure or material benefits).

Study results showed that female students tend to exert bullying behaviors more than male students. Literature review revealed that male students tend to be more bully than female students (Nabuzoka, 2003; Baldry and Farrington, 2000; Björkqvist K. and Österman K. 1999; Çınkır, and Karaman-Kepenekçi 2003; Kandemir et al, 2008). Taking into consideration the study sample, it can be concluded that most of the study participants are in puberty. Considering the average age of the samples, female students seem to reflect the characteristics of puberty more than male students do. Emotional conflicts, demand for emotional freedom and the need to be accepted by peers -which are among the well-known characteristics of this period- are clearly experienced by them, which can be suggested as basis for the higher-level of bullying behaviors in females.

The results present important clues for the identification of the ways that can be followed to prevent bullying behaviors at school. It was found that there is no correlation between meeting the basic needs of students and bullying behaviors at a meaningful level; however, school climate and bullying is related to each other at a meaningful level. A positive school climate which covers the whole school, namely all students, causes a decrease in the bullying behaviors of students. On the basis of these results, it is possible to say providing a more positive school climate in primary schools is an effective way of preventing the bullying behaviors of students.

Son yıllarda okullarda şiddet olaylarının artış eğiliminde olduğu ve buna bağlı olarak bir yandan şiddet konulu araştırmaların sayısının arttığı, diğer yandan çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşların şiddeti önleme faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak MEB, TÜBİTAK ve UNESCO gibi kurumlar tarafından desteklenen proje çalışmaları başlatılmış ve eğitim ortamlarından şiddetin önlenmesine yönelik strateji ve eylem planları hazırlanmıştır (MEB, 2006). Bu bağlamda okulları, şiddetin olmadığı güvenli öğrenme ortamları haline getirmenin, kamunun temel bir eğitim politikası haline gelmeye başladığı söylenebilir.

Okullarda şiddet olaylarıyla ilgili olarak yazılı ve görsel basında sık sık duyulan haberlerin çoğu zorbalık davranışlarına ilişkindir. Zorbalık, yaşça daha büyük ya da fiziksel olarak güçlü olan çocukların kendilerinden daha güçsüz olan çocukları sürekli olarak hırpalaması, eziyet etmesi ve rahatsız etmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Olweus, 2003). Zorba öğrenciler söz ve eylemleriyle diğer öğrencileri korkutmakta, sahip olmaları gereken özgür öğrenme haklarını ellerinden almakta, dolayısıyla diğer çocukların kendilerini okulda güvensiz hissetmelerine ve sıkça devamsızlık yapmalarına sebep olmaktadır (Banks, 1997; Olweus, 2002; Olweus, 2003). Baldry ve Farrington'a (2000) göre, saldırgan davranışların bir türü olan zorbalık, sıradan, şaka yollu takılma, boğuşma ve okul bahçesi kavgalarından çok farklıdır. Bu fark, olayların süreklilik göstermesinden ve olaylara karışan çocuklar arasındaki fiziksel yapı, kuvvet ve güç dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Olweus (2003) zorbalığı saldırgan davranışlardan ayırt etmek için üç ölçüt kullanmaktadır: (1) Zorbalık, fiziksel veya duygusal incitmeye neden olduğu için saldırgan davranışlara benzemektedir. Bununla birlikte, diğer saldırganlık türleri dürtüsel iken, zorbalık eğlenmek, zevk almak ve kazanç sağlamak amacıyla yapılmaktadır. (2) Zorbalık sürekli bir eylem olarak düşünülmektedir, tesadüfen meydana gelen incitici davranışlar bu kategoride ele alınmamaktadır. (3) Zorbalık yapan, kendini daha güçlü olarak algılamaktadır. Zorbalık davranışlarına maruz kalma öğrencilerde çeşitli sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Zorbalığa uğrayan (kurban) öğrencilerin kaygı, kızgınlık ve çaresizlik duyguları yaşadıkları; zorbalığın, okula gitmek istememe, bazı kronik hastalıkların ortaya çıkması, hatta intihara kalkışma sebebi olabileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca zorbalığa uğrayan öğrencilerin devamsızlıklarının arttığı, başarılarının ve özsaygılarının düştüğü ortaya konulmaktadır (Elliot, 1992; Pişkin, 2002). Olweus'a (2003) göre, okul yıla-

rında yaşanan zorbalığın sonucu olarak, kurban öğrenciler yetişkinlik yıllarında depresyon ve düşük özsaygı geliştirebilmektedir.

Öğrencilerin okulda gerçekleştirdikleri zorbalık davranışları bireysel özellikler, akran grubu, okul ortamı, aile ve çevresel özellikler gibi birçok değişkenle ilgili olabilir (Olweus, 2003). Zorbalıkla ilişkili olan okul bağlamı değişkenlerden biri okul iklimidir (Gottfredson & Gottfredson, 1985; Welsh, 2000). Okuldaki ilişkilerin kalitesi olarak tanımlanan okul iklimi kişilerarası, örgütsel ve öğretimsel boyutları içine alan çok boyutlu bir kavramdır (Loukas, Suzuki ve Horton, 2006). Okul iklimi konusunda incelemeler yapan bazı araştırmacılar öğretmenlerin ilişkileri ve okul müdürünün liderlik stilleri üzerine (Halpin & Croft 1963), bazı araştırmacılar ise okuldaki öğrencilerin ilişkileri ve diğer davranışları üzerine odaklanmışlardır (Comer, 2001; Scales & Taccogna, 2001). Okul iklimi, okuldaki insanların ortak algılarına dayalı olarak gelişen, okuldaki tüm insanları etkileyen, onların davranışlarından etkilenen ve görece sürekliliği olan bir özellik olarak nitelendirilmektedir (Hoy, 2003).

İlköğretim ve ortaöğretim düzeyinde yapılan birçok araştırmada öğrencilerin zorbalık davranışları ile okul ikliminin ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmalar olumlu okul ikliminin öğrenci başarısını ve okula uyumu artırdığını ve yabancılaşmayı azalttığını koymaktadır (Anderson, 1982; Hoy, 2003; Hoy, Tarter & Kottkamp, 1991). Olumlu okul ikliminin özellikleri olan öğretmen desteği, sınıf içi aktivitelere ve kararlara katılım, akran bağlılığı, kuralların açıklığı, sınıf ve okulun düzenliliği gibi değişkenlerin öğrenci ve öğretmenlerin akademik başarıya adanmışlığı ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Brand ve diğ., 2003). Öğrencilere saygı duyulmasına önem verilen, öğrencilerin karar alma süreçlerine katıldığı, kuralların açık, tutarlı ve tarafsız olduğu okullarda daha düşük düzeyde şiddet görülmektedir (Gottfredson & Gottfredson, 1985; James, 1994; Olweus, 2003). Welsh (2000) üç okul iklimi değişkeninin (öğrencilere saygı duyulması, öğrenci katılımına olanak tanınması ve okul kurallarının açıklığı) zorbalık davranışları ve kurban olma ile zıt yönlü ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Okullarda öğrenciler arasında yüksek düzeyde kurban veya zorba olması ile ilgili diğer faktörler okulun büyüklüğü, öğretim kaynaklarının yetersizliği; öğretmen ve okul yöneticileri arasında işbirliğinin yetersiz olması ve aktif olmayan okul yöneticileridir (Welsh, 2000). Hernandez ve Seem (2004) öğrencilerin şiddet davranışlarının okul iklimiyle açık veya örtük ancak tamamen ilişkili olduğu belirtilmektedir. Gottfredson ve

Gottfredson (1985) okul iklimiyle ilgili olan ve okul güvenliğini etkileyen faktörleri şöyle sıralamaktadır: (1) Disiplin problemleri olan okullarda kurallar açık değildir ve tutarsız bir şekilde uygulamaktadır; (2) öğrenci davranışlarına belirsiz veya dolaylı tepkiler verilmektedir; (3) öğretmenler ve yöneticiler öğrencilerin yanlış davranışlarına ilişkin olarak görüş ayrılığına düşmekte veya okul kurallarını tam olarak bilmemektedirler; (4) yanlış davranışlar göz ardı edilmektedir; (5) öğrenciler okulda kuralların uygulandığına inanmamaktadır.

Zorbalık davranışları ile ilişkisi yukarıda açıklanan okul ikliminin, okulda şiddeti düşürmede önemli olduğu üzerinde güçlü bir görüş birliğinin olduğu görülmektedir. Çünkü okul iklimi, okuldaki tüm aktörler arasındaki kabul edilebilir davranış parametrelerini düzenler ve okul güvenliği için bireysel ve kurumsal sorumlulukları belirler (Welsh, 2000). Sabo (1995), okul iklimi gibi öğrenci yaşamının kalitesine etki eden örgütsel boyutların anlaşılmasının öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin bu değişkenlere müdahale etmesine katkı sağlayabileceğine işaret etmektedir. Bu anlamda okul iklimi ve öğrenci davranışlarının ele alındığı deneysel incelemelerin, okullarda şiddeti önlemeye yönelik okullara özgü müdahaleler geliştirilmesine olanak sağlayabileceği için değerli olduğu belirtilmektedir (Cushing, Horner, & Barrier, 2008).

Zorbalık ile ilişkili incelenmiş diğer bir değişken prososyal davranıştır (Choi, 2005; Eisenberg & Strayer, 1987; Kandemir ve diğ., 2008). Prososyal davranış paylaşma, yardım etme, destekleme, koruma ve ilgilenme gibi başkalarının yararını ya da başkalarına yardımı amaçlayan gönüllü davranış olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg & Strayer, 1987; Michalik, 2005; Rushton & Sorrentino, 1981). Başka birini cesaretlendirme, yardım etme ya da destekleme gibi başkalarına fayda sağlayacak davranışlar prososyal davranışlardır (Choi, 2005). Prososyal davranışın gönüllü ve niyetli yanı tanımının önemli bir parçasıdır, çünkü bu kişiye zorla yaptırılan yararlı davranışları dışta bırakmayı sağlar (Bilgin, 1988).

Prosoyal davranışın çok boyutlu doğasının bulunması, prososyal davranışının her bir boyutunu incelemeyi zorlaştırmaktadır. Bu boyutların bir ucunda faydacı (benmerkezli) yardım davranışları, diğer ucunda ise özgeci ya da diğerkâm olarak nitelendirebilecek yardım davranışları yer almaktadır (Karylowski, 1982). Ben merkezli prososyal davranışlar, başkalarını eleştirisinden kurtulmak, bireyin kendi üzüntüsünden kurtulması veya bir fayda sağlama eğilimidir. Özgeci veya başkaları odaklı prososyal davranışlar, bireyin kendisi ile ilgili değildir. Başkalarına yönelik, pozitif duygulara, değerlere ve davranışlara odaklanmaktadır. Başkaları odaklı prososyal davranışlar, yardım

etmeye motive ve niyetli olma özelliği ile ben merkezci prososyal davranışlardan ayrılmaktadırlar.

Konu ile ilgili olarak yapılmış araştırmaların sonuçları incelendiğinde, prososyal davranışlarla zorbalık davranışları arasında zıt yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir (Choi, 2005; Hoover & Anderson, 1999; Kandemir ve diğ., 2008). İklimi olumlu olan okullarda prososyal davranışlar ödüllendirilmekte ve öğrenciler prososyal davranışlar sergileyen akranlarıyla birlikte vakit geçirmektedirler. Bu durum öğrenciler arasında zorbalık davranışlarının azalmasına katkı sağlamaktadır (Khoury-Kassabri, Benbenishy ve Astor, 2005). Pekel-Uludağlı ve Uçanok'un (2005) yaptığı araştırmanın sonuçları zorba/kurban çocukların zorbalığa karışmayanlara göre akranları tarafından daha fazla reddedildiklerini ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sonuçları zorba/kurban çocukların zorbalığa karışmayan çocuklara göre daha yalnız olduklarını göstermektedir.

Zorbalık ile ilişkisi birçok araştırmada ortaya konmuş önemli bir değişken de temel ihtiyaçlardır (Eşici, 2007; Palancı ve Özbay, 2005). Temel ihtiyaçlar kavramı Glasser (1965) tarafından seçim teorisi kapsamında ortaya atılmıştır. Glasser'a (1965) göre bütün insanların aynı psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçları olduğu kabul edilmektedir. Yeni doğan Çinli bir bebek neye ihtiyaç duyuyorsa İsveçli bir kral da aynı şeye ihtiyaç duyar. Bütün toplumlardan, sınıflardan, renklerden, ırklardan veya entelektüel düzeylerden insanlar benzer ihtiyaçlara sahip olsa da bu ihtiyaçları gidermede hepsi farklılık gösterir. Davranışlar genetik olarak insanda var olan beş temel ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Bu ihtiyaçlar; hayatta kalma, ait olma, güç, özgürlük ve eğlencedir. Bu beş temel ihtiyaç şu şekilde tanımlanmıştır (Glasser, 1985): Ait olma; sevgi ve sosyal bağımlılık ihtiyacıdır. Güç; hayatımız üzerinde bir tür kontrol kurmayı başarmak için duyulan ihtiyaçtır. Özgürlük; kendi tercihlerimizi yapma, etrafta istediğimiz gibi dolaşma ya da bizi ilgilendiren şeylerin peşinden gitmeye duyulan ihtiyaçtır. Eğlence; oyun oynarken, bir şeyler üretmeyi öğrenirken ya da çözümler üretirken aldığımız basit zevklere duyulan ihtiyaçtır. Hayatta kalma; hayatımızı devam ettirmek için ihtiyaç duyduğumuz fizyolojik ihtiyaçlardır. Öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir öğrenme ortamında öğrencilerin zorbalık davranışlarının azalacağı veya önlenebileceği çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir (Celep, 2002; Palancı ve Özbay, 2005). Eşici (2007) tarafından yapılan araştırma sonucunda, öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi ile öğrencilerin zorbalık davranışlarını arasında

ilişki olduğu, buna göre öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılama düzeyi azaldıkça zorbalık davranışları gösterme düzeyinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkemizde zorbalık davranışlarının tanımlanması, düzeyinin belirlenmesi ve özellikle kişisel değişkenlerle ilişkisi üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Bridge, 2003; Gültekin ve Sayıl, 2005; MEB, 2007; Pişkin, 2002; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır 2003, Kartal, 2008). Zorbalık konusundaki araştırmaların sayısında artış olmakla birlikte, Pekel-Uludağlı ve Uçanok'un (2005) belirttiği gibi bu konudaki araştırmaların, henüz başlangıç aşamasında olduğu ve sorunun daha kapsamlı bir şekilde tanınmasının gerektiği ifade edilebilir. Çünkü zorbalık oldukça kapsamlı ve farklı değişkenlerle ilgili bir konudur. Bu bağlamda, öğrencilerin zorbalık davranışları ile onların kişisel özellikleri ve okul özellikleri arasındaki ilişkilerin açıklanması zorbalık davranışlarının daha iyi tanınması ve önleme yollarının belirlenmesi açısından önemli katkılar sağlayabilir. Bu noktadan hareketle bu araştırmada, öğrencilerin zorba veya kurban statülerinden birinde olma olasılığının okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenleri tarafından yordanma düzeyi incelenmiştir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Genel tarama modeline dayalı olarak yürütülen bu araştırma İstanbul İli Merkez ilçelerindeki alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyden (SED) olmak üzere üç ilköğretim okuldaki toplam 456 öğrenci katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geliştirilmesi veri toplama araçları başlığı altında belirtildiği gibi Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen ölçme araçlarına dayalı olarak bu araştırmanın verileri İstanbul ilinde daha sonra yapılan ayrı bir uygulama ile toplanmıştır.

Alt, orta ve üst SED gruplarına göre okulların belirlenmesi için TÜİK'in mahalle bazında sosyo-gelişmişlik düzeyi (fakir, orta, zengin) gruplaması temel alınmıştır. Bulunduğu mahallenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre okulların alt, orta veya üst SED'de olduğu varsayılmıştır. Buna göre örneğin alt sosyo ekonomik düzeydeki mahallede yer alan okul alt SED grubunda olduğu kabul edilmiştir.

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde % 53.5'inin kız (n=244), % 46.5'inin erkek (n=212) öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Temel Çalık ve diğ.

Katılımcıların % 36.6'sı altıncı sınıf (n=167), % 32.7'si yedinci sınıf (n=149) ve % 30.7'si sekizinci sınıf (n=140) öğrencilerinden oluşmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeye ilişkin dağılıma bakıldığında öğrencilerin % 40,4'ü alt SED (n=184), % 32.5'i orta SED (n=148) ve % 27.2'si üst SED'dendir (n=124).

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada kullanılan ölçme araçlarından Okul İklimi Ölçeği (OIÖ), Prososyal Davranış Eğilimi Ölçeği (PDEÖ) ve Okul Yaşamı Zorbalık Ölçeği (OYZÖ) Çalık ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilmiştir. Çalışmada kullanılan diğer bir ölçek olan Temel İhtiyaçlar Ölçeği (TIÖ) ise İkinci (2002) tarafından geliştirilmiş ve Eşici (2007) tarafından ilköğretim okulları öğrencilerine uyarlaması yapılmıştır. Bu ölçekler hakkında ayrıntılı bilgiler aşağıda verilmiştir.

Okul İklimi Ölçeği (OIÖ). Ankara ili merkezindeki üç okuldan 456 öğrenci araştırmanın gerçekleştirildiği çalışma grubunu oluşturmuştur. Yirmi iki maddeden oluşan OIÖ'nün üç alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar: (1) destekleyici öğretmen davranışları, (2) başarı odaklılık ve (3) güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimidir. Üç boyutlu ölçeğin açıkladığı varyans % 45'dir. OIÖ'nin genel ve alt ölçekleri için hesaplanan iç tutarlık (Cronbach alfa) katsayıları .77 ile .81 arasındadır (Çalık ve diğ., 2006).

Prososyal Davranış Eğilimi Ölçeği (PDEÖ). Ankara ili merkezindeki üç okuldan 371 öğrenci araştırmanın gerçekleştirildiği örnekleme oluşturmuştur. 36 maddeden oluşan Prososyal Davranış Eğilimi Ölçeği dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar: (1) gözlemsiz yardım, (2) özgeci yardım, (3) gözlemlenilen yardım, (4) faydacı yardım boyutlarıdır. Dört boyutlu ölçeğin açıkladığı varyans % 49'dur. PDEÖ'nün genel ve alt ölçekleri için ortaya çıkarılan Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları .93 ile .56 arasındadır (Çalık ve diğ., 2006).

Okul Yaşamı Zorbalık Ölçeği (OYZÖ). Ankara ili merkezindeki üç okuldan 295 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. 34 maddeden oluşan OYZÖ, iki faktörlü bir yapıya sahiptir. Bu faktörler: (1) zorbalık eğilimi ve (2) zorbalığa maruz kalmadır. İki boyutlu ölçeğin açıkladığı varyans % 37'dir. OYZÖ'nün genel ve alt ölçekleri için ortaya çıkarılan Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları .90 ile .85 arasındadır (Çalık ve diğ., 2006).

İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalık Statüleri

Temel İhtiyaçlar Ölçeği (TİÖ). İkinci (2003) tarafından lise öğrencileri için geliştirilmiş olan ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması 299 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçek ergenlere yönelik olup 26 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek, Seçim Teorisi bağlamında ergenlerin temel ihtiyaçlarının ne düzeyde karşılandığını ölçmeye yöneliktir. Faktör analizi sonucunda 4 faktör belirlenmiştir. Bunlar; sevme ve sevilme, güç, özgürlük, eğlenme'dir. Ölçekten elde edilen puanların yüksekliği ihtiyaçların karşılanma düzeyinin yüksekliğini göstermektedir. Ölçeğin 4 faktörlü yapısının toplam varyansının yaklaşık % 45'inin açıklandığı anlaşılmıştır. Genel ve alt ölçekler için belirlenen güvenirlik katsayıları .83. ile .64 arasında oluşmuştur. Bu ölçek Eşici (2007) tarafından ilköğretim öğrencilerine uyarlanmıştır. Bu çalışmada sonucunda da dört faktör ortaya çıkarılmış fakat faktör adları değiştirilmiştir. Bu boyutlar: (1) özgürlük ihtiyacı, (2) ait olma ihtiyacı, (3) eğlence ihtiyacı ve (4) güç ihtiyacıdır. Dört boyutlu ölçeğin açıkladığı varyans % 42, Cronbach's Alpha katsayısı .71'dir.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada öğrencilerin zorbalık statülerinden (zorba ve kurban) birinde bulunma olasılıklarını okul iklimi, faydacı ve özgeci yardım, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet, değişkenleri tarafından yordama düzeylerinin ortaya çıkarılması amacıyla SPSS paket programı kullanılarak ikili logit regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre cinsiyet, okul iklimi, temel ihtiyaçlar, faydacı ve özgeci yardım yordayıcı değişkenleri; zorbalık statüleri (zorba ve kurban) yordanan değişkenleri oluşturmaktadır. Verilerin çözümümlenmesi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada logit regresyon analizinin sayıltıları gözden geçirilmiştir. İkinci aşamada analize ilişkin bulgular, son aşamada ise analizle ortaya konan sonuçların geçerliği test edilmiştir. Araştırmada hata payı .05 olarak alınmıştır.

Sayıltuların Gözden Geçirilmesi

İlk olarak veri setindeki 7 gözlem $Z_{.001} > 3.29$ değerini aştıkları için univariate aykırı değer oldukları düşüncesiyle veri setinden çıkarılmıştır. Multivariate aykırı değerler mahalnobis uzaklık testi ile araştırılmış ve $(\chi^2_4) = 18.47$ değerini aşan bir gözleme rastlanmadığından değişkenlerin bileşimlerinde aykırı değer bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Değişkenler arasındaki en büyük korelasyon katsayısının .49 olması nedeniyle univariate; 0'a yaklaşan tolerans ve 5'ten büyük VIF değerinin olmayışı nedeniyle

multivariate çoklu değişimin veri setinde bulunmadığı kabul edilmiştir. Değişken sayısının gözlem sayısına oranı 1/89'dur. Dolayısıyla örneklem büyüklüğü yeterlidir. Veri setindeki eksik değerlerin oranı, değişkenlerin tümünde % 2'den (< 9 gözlem) küçük olduğundan analizler tam gözlemler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca cinsiyet değişkeni kategorik olduğundan beklenen frekansların yeterliği çapraz tablolama yöntemi incelenmiş, sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1
Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Zorbalık Statüleri Frekans Dağılımları

Cinsiyet	Zorbalık statüleri		Toplam
	Kurban	Zorba	
Erkek	98.5	145.5	244
Kız	85.5	126.5	212
Toplam	184	272	456

Tablo 1'de görüldüğü gibi, cinsiyet değişkeninin beklenen frekansları, hücrelerin tümünde ≥ 5 olduğundan, sınırlandırılmış model genel uyum testlerine gerek duyulmamıştır. Buna ek olarak, lojistik regresyon sürekli yordayıcı değişkenler ile bağımlı değişkenin logaritmik dönüşümü arasında doğrusal bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayım Box–Tidwell yaklaşımı kullanılarak incelenmiş, sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2
Logitte Doğrusallık İncelemesi

Değişkenler	B	S.E.	Wald	sd	p	Exp(B)
İhtiyaç	-3.950	2.376	2.763	1	.096	.019
Faydacı yardım	-3.344	1.566	4.561	1	.033	.035
Özgeci yardım	-.586	3.351	.031	1	.861	.557
İklim	.189	.943	.040	1	.841	1.208
lg_iklim	-3.789	3.200	1.401	1	.236	.023
lg_özgeci yardım	-5.630	18.435	.093	1	.760	.004
lg_faydacı yardım	18.242	7.170	6.473	1	.011*	.007
lg_ihtiyaç	34.939	18.636	3.515	1	.061	.001
Sabit	.972	2.861	.115	1	.734	2.642

Tablo 2’de yordayıcı değişkenler ve yordayıcı değişkenlerin logaritmik dönüşümleriyle etkileşimlerine ilişkin wald değerleri verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı gibi, sadece faydacı yardım değişkeni doğrusallık sayılıştısını ihlal etmektedir ($W_1 = 6.73$; $\alpha = .011$). Bununla birlikte, dokuz terimli bu test için hata düzeyinin belirlenmesinde $\alpha / 9 = .006$ olarak alınmış, faydacı yardım değişkenine ilişkin wald test sonucunun önem düzeyi, bu değerin üstünde yer aldığından, faydacı yardım değişkeni için herhangi bir dönüştürmeye gerek duyulmamıştır. Analizler orijinal değişkenler üzerinde yapılmıştır.

Bulgular

Analiz sürecinin ilk basamağında araştırma kapsamında önerilen model ile sadece sabit teriminin yer aldığı model karşılaştırılmış, istatistiksel bakımdan güvenilir bir fark elde edilmiştir ($\chi^2_{(5, N=449)} = 75.04, p = .000$). Ayrıca Hosmer – Lemeshow (H-L) test gözlenen değerler ile modelin yordadığı değerler arasında bir fark olmadığını göstermektedir ($\chi^2_{(8)} = 9.86, p = .28$). Bu sonuçlar bir set olarak yordayıcıların zorba ve kurban kategorilerindeki öğrenciler arasında güvenilir ayrımlar yaptığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, modelin bağımlı değişkendeki açıkladığı varyans önemli olmasına karşın, düşük düzeydedir ($(\rho^2) = .13$; Naglekerke $R^2 = .21$; Güven Aralıkları: .07 - .18; .14 - .28). Bu sonucu sınıflandırma tablosundan elde edilen oranlar da desteklemektedir. Sınıflandırma sonuçları incelendiğinde, modelin kurbanları % 53.1, zorbaları ise % 78.8 doğru yordadığı ve genel başarı oranının % 68.4 olduğu görülmektedir.

Modelin doğruluğunu değerlendirmek amacıyla, sınıflandırma tablosu sonuçları incelendiğinde, şans eseri doğru yordama oranı $(.33^2 + .64^2) * 1.25 = .64$ ve maksimum şans eseri doğru yordama oranı ise $.64 * 1.25 = .79$ olarak bulunmuştur. Buna göre modelin doğruluk oranı, maksimum şans eseri doğru yordama oranının altındadır. Bu durum göz önünde bulundurularak, modelde yer alan önemli yordayıcıların belirlenmesi için Wald test, odds oranları ve her bir odds oranına ilişkin güven aralıkları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Zorbalığın Yordanmasına İlişkin İkili Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	sh	Wald	sd	p	Exp(B)	95.0% EXP(B)	
							Alt	Üst
İhtiyaç	.334	.278	1.449	1	.229	1.397	.810	2.408
Faydacı yardım	.485	.223	4.709	1	.030	1.624	1.048	2.517
Özgeci yardım	-1.630	.356	20.972	1	.000	.196	.098	.394
İklim	-.746	.257	8.390	1	.004	.474	.286	.786
Cinsiyet	-.889	.216	16.977	1	.000	.411	.269	.627
Sabit	4.099	1.292	10.061	1	.002	60.300		

Referans kategori: Zorba

Tablo 3'te, Wald testi sonuçlarına bağlı olarak ihtiyaç dışındaki bağımsız değişkenlerin zorbalık statülerini önemli düzeyde yordadıkları görülmektedir. İhtiyaç değişkeninin modelden çıkarılmasıyla tekrarlanan analiz sonucunda, $\chi^2_{(4, N=449)} = 72.66, p = .000$ olarak bulunmuştur. Araştırmanın başlangıcında önerilen modelle ihtiyaç değişkeninin çıkarılmasıyla oluşturulan indirgenmiş model arasındaki fark istatistiksel olarak önemsiz bulunmuştur ($\chi^2_{(1, N=449)} = 2.38, p > .05$). Bu bulgu zorbalık kategorilerinin yordanmasında ihtiyaç değişkeninin önemli bir yordayıcı olmadığı sonucunu doğrulamıştır.

Tablo 3'te, faydacı yardım etmenin zorba olarak sınıflandırılma odds'unda .62'lik (1.62–1.00) bir artışa yol açtığı görülmektedir. Başka deyişle, faydacı yardım ölçeğinden yüksek puanlar alınması kurbandan çok zorba olma olasılığını artırmaktadır. Buna karşılık, cinsiyetin erkek olması, özgeci yardım ve iklim değişkenlerindeki bir birimlik artış, zorba olarak sınıflandırılma odds'unda sırasıyla (.41–1.00) .59'luk, (.20–1.00) .80'lik ve (.47–1.00) .53'lük bir azalmaya neden olmaktadır.

Bu işlemlerden ayrı olarak, modelin genellenebilirliğini test etmek amacıyla geçerlik analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

İkili Lojistik Regresyon Modelinin Genellenabilirliği

	Tam Model	Ayrırma=0	Ayrırma=1
Model χ^2	75.04	49.53	35.92
Nagelkerke R^2	.21	.27	.21
Öğrenme (learning) örnekleminde doğruluk oranı	.68	.73	.69
Geçerlik (validation) örnekleminde doğruluk oranı		.53	.46
Önemli katsayılar $p < .05$	Cinsiyet Özgeci yardım Faydacı yardım İklim	Cinsiyet Özgeci yardım Faydacı yardım	İklim Özgeci yardım Cinsiyet

Tablo 4'te, geçerlik analizlerinden elde edilen doğruluk oranları (.53 ve .46), orijinal modelin doğruluk oranlarının (.73 ve .69) altında kalmıştır. Zorbalık statülerinin yordanmasında cinsiyet ve özgeci yardım, durağan bir özellik göstermektedir. Faydacı yardım ve okul iklimi ise, iki ayrı geçerlik çalışmasında değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla, tüm analizlerde önemli yordayıcılar aynı olmadığından, modelin geçerliği kısmen sağlanmıştır.

Tartışma

Bu araştırmada okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerinin öğrencilerdeki zorbalık davranışlarını yordama düzeyi ele alınmıştır. Bu amaçla yapılan ikili logit regresyon analizi sonucunda temel ihtiyaçlar dışındaki tüm değişkenlerin zorbalık davranışları için anlamlı düzeyde yordayıcı olduklarını göstermiştir.

Araştırma sonuçları okul ikliminin zorbalık ile olumsuz ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna göre okul ikliminin olumlu özellikler taşımasının öğrencilerin zorbalık düzeyinde azalmaya neden olduğu söylenebilir. Okul iklimine ilişkin olarak ilköğretim okullarında yapılmış önceki araştırmalarda da (Brand ve diğ., 2003; Gottfredson & Gottfredson, 1985; Khoury-

Kassabri, Benbenishy, & Astor, 2005; Welsh 2000) olumlu okul ikliminin öğrencilerin zorbalık davranışlarının azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmalarda –olumlu okul iklimin özellikleri olarak kabul edilen- öğretmen davranışlarının destekleyici, öğrenme ortamının başarı yönelimli, akran ilişkilerinin olumlu olduğu ve öğrencilerin kendini güvende hissettiği okul ortamlarının öğrencilerin zorbalık davranışlarının azalmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma bulguları öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyinin zorbalık davranışlarını anlamlı bir yordayıcısı olmadığını ortaya koymaktadır. Okul iklimi değişkeni zorbalığın anlamlı bir yordayıcısı iken temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi anlamlı bir yordayıcı olmaması dikkat çekicidir. Bu bulgu ilköğretim okullarında öğrencilerin zorbalık davranışlarının öğrencilerin bireysel ihtiyaçların karşılanmasından çok okul bağlamı ile ilgili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma sonucunda, faydacı ve özgeci yardım davranışlarının, zorbalık statülerini yordadıkları bulunmuştur. Faydacı yardımın zorba olma eğilimini arttırdığı, özgeci yardımın ise azalttığı görülmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda benzer şekilde prososyal eğilimlerin artması ile zorbalık eğilimlerinin azaldığı sonucu görülmektedir (Choi, 2005; Kandemir ve diğ., 2008). Benzer şekilde, empatik davranışlarının artması ile zorbalık davranışları azaldığı gözlenmiştir (Dautenhahn & Woods, 2003; Bridge, 2003; Baldry & Farrington, 2000; Kandemir, 2006). Yine olumlu iklimle sahip olan okullarda, öğrencilerin yardım davranışlarının ödüllendirilmesi ve özgeci yardım davranışları olan akranlar ile ilişkide bulunmaları, öğrencilerin şiddete yönelmelerini engellediği sonucuna ulaşılmıştır (Khoury-Kassabri, Benbenishy, & Astor, 2005). Zorbalık haz almaya yönelik istenmeyen davranışlardır. Faydacı (pragmatik) yardım etme eğiliminin doğasında amaç, çıkara yöneliktir. Yani her iki davranışın da gerektirdiği kişisel özellikler benzerdir. Dolayısıyla, faydacı yardım etme davranışları gösteren öğrencilerin zorba olma eğilimlerinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Araştırma bulguları, özgeci yardımın artması ile zorbalık eğilimlerin azaldığını göstermektedir. Özgeci yardım, başkaları odaklı prososyal davranışlar olup, bireyin kendisi ile ilgili değildir. Bireyin, başkalarına ilişkin olumlu duygulara, değerlere ve davranışlara yönelimli olması söz konusudur. Başkaları odaklı yardım davranışları, fayda amaçlı

davranışlardan uzaktır ve yardım etmeye istekli ve niyetli olma özelliğini içinde barındırır. Bu bağlamda özgeci yardım eğilimleri yüksek olan öğrencilerin, başkalarını üzme veya onlardan fayda sağlamaya yönelik davranışlardan kaçındıkları söylenebilir. Bu sonuca dayalı olarak, öğrencilerde özgeci yardım davranışı eğiliminin yüksek olmasının, onların başkalarını üzme, onlardan fayda sağlamaya yönelik zorbalık eğilimini azaltacağı ifade edilebilir.

Araştırma sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla zorbalık eğiliminde oldukları bulunmuştur. Önceden yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde, genellikle erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla zorbalık yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır (Baldry & Farrington, 2000; Björkqvist & Österman, 1999; Kandemir ve diğ., 2008; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2003; Kartal, 2008; MEB, 2007; Nabuzoka, 2003; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005). Bazı araştırmalarda ise kız ve erkek öğrencilerin zorbalık düzeyleri arasında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Austin & Joseph, 1996; Dölek, 2001). Kandemir (2006) ile Rolland & Galloway (2002) ise yaptıkları araştırma sonucunda ise kızların zorbalık düzeyinin erkeklerin zorbalık düzeyinden daha yüksek olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Kız öğrencilerin zorbalık eğilimi düzeyinin yüksek çıkması önceden yapılan araştırmalar ile büyük ölçüde tutarlı olmayan bir sonuç gibi görünmekle birlikte, bunun öğrencilerin içinde buldukları dönemden kaynaklanan bir sonuç olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların yaşları dikkate alındığında, kız öğrencilerin ergenlik belirtilerini erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde yaşadıkları söylenebilir. Zorbalık ya da kurban olma davranışlarına ilişkin kız ve erkek öğrenciler arasındaki algı farklılığının bu durumdan kaynaklanabileceği söylenebilir.

Nitekim aşağıdaki araştırma sonuçları bu sonucun bir açıklaması olabileceği düşünülmüştür. Araştırmalar kız ve erkek öğrenciler arasında gösterilen ve maruz kalınan akran zorbalık davranışlarının türü bakımından farklılıklar bulunduğunu belirtmektedirler. Buna göre fiziksel, doğrudan veya açık saldırı davranışları daha çok erkekler arasında meydana gelmekteyken, ilişkisel saldırganlık veya dolaylı saldırganlık davranışları kızlar tarafından daha çok uygulanmaktadır (Cairns, Cairns, & Neckerman, 1989; Crick & Grothpeter, 1995; Dölek, 2001; Olweus, 2003). Benzer şekilde erkekler daha fazla oranda fiziksel ya da doğrudan saldırılara maruz kalırken, kızlar ise ilişkisel ya da dolaylı saldırılara maruz kalmaktadırlar (Crick ve Grotpteter, 1995; Gültekin ve Sayıl, 2005; Pekel-Uludağlı ve

Uçanok, 2005). Bu araştırma sonucunda kız öğrencilerin zorbalık davranışlarının erkek öğrencilerden daha yüksek çıkması, onların içinde bulunduğu dönemin bir yansıması olarak ifade edilebilir.

Sonuçlar

Öğrencilerin zorbalık statülerinden (zorba ve kurban) birinde bulunma olasılıklarını okul iklimi, prososyal davranışlar (faydacı ve özgeci yardım) temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerinin yordama güçlerinin araştırıldığı bu çalışma sonucunda, temel ihtiyaçlar dışındaki tüm değişkenlerin zorbalık davranışlarını anlamlı düzeyde yordadıkları bulunmuştur. Cinsiyetin erkek olması ve özgeci yardım etmenin, öğrencinin zorba olarak sınıflandırılma olasılığını azalttığı, diğer yandan cinsiyetin kız olması ve faydacı yardım davranışları göstermesinin onların zorba olarak sınıflandırılma olasılığını artırdığı görülmüştür. Bu anlamda öğrencilerde olumlu prososyal davranış geliştirilmesinin okullarda şiddet sorunun önlenmesine katkı yapacağı söylenebilir.

Araştırma sonuçlarının, okullarda zorbalık başta olmak üzere öğrencilerin saldırgan davranışlarının önlenmesinde izlenebilecek yolların belirlenmesi açısından önemli ipuçları ortaya koyduğu söylenebilir. Öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ile zorbalığın anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı bulunurken, okul iklimi ile zorbalığın anlamlı düzeyde ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Tüm okulu dolayısıyla öğrencileri kapsayan, okul ikliminin olumlu olması öğrencilerin zorbalık davranışlarında azalmaya neden olmaktadır. Bu bulgulara dayalı olarak okullarda şiddeti önlemeye yönelik öğrencilerin bireysel olarak ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik önleme programları yanında, okul ikliminin daha olumlu hale gelmesini sağlayacak müdahale programların oluşturulması gerektiği söylenebilir. Olumlu okul ikliminin oluşturulması için ise, öğrencilerin öğretmen ve okul yöneticileri tarafından desteklenmesi, öğrencilerin okulda kendilerini güvende hissetmesi, karar alım süreçlerine katılımı, öğrencilerin ve öğretmenlerin başarı yönelimli olmaları, okul kurallarının açık, tutarlı ve tarafsız bir şekilde belirlenmesi ve uygulanması; öğretmenlerin yeni ve çeşitli öğretim yöntemleri kullanmaları ile mümkündür. Bu araştırmanın ortaya koyduğu sonuçları göz önüne alarak, okul ikliminin olumlulaştırılmasının, okullarda öğrencilerin zorbalık davranışlarının önlenmesinde izlenebilecek etkili bir yol olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça/References

- Anderson, C.S. (1982). The search for school climate: A review of research. *Review of Educational Research*, 52(3), 368-420.
- Austin, S. & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in (to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 447-456.
- Baldry A.C. & Farrington D. P. (2000). Bullies and delinquents. personal characteristics and parental styles. *Journal of Community And Applied Social Psychology*, 10, 17-18.
- Banks, R. (1997). Bullying in school. *ERIC Digest*. 09.07.2005 tarihinde <http://npin.org/library/pre1998/n00416.html> adresinden alınmıştır.
- Bilgin, N. (1988). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Björkpqvist K. & Österman K. (1999). *The nature of school bullying: across national perspective*. London and New York: Routhledge.
- Brand, S. & Felner, R.D. (1996). Cross-situational inconsistency in behavioral assessments and family/school environments. *Journal of Community Psychology*, 24, 160-174.
- Brand, S., Felner, R., Shim, M., Seitsinger, A., Dumas, T. (2003) Middle School Improvement and Reform: Development and Validation of a School-Level Assessment of Climate, Cultural Pluralism, and School Safety. *Journal of Educational Psychology*, 95(3), 570-588.
- Bridge, B. (2003). *Zorbalık: Bilinmeyen çeşitleri ve çözümleri*. Beyaz İstanbul: Yayınları
- Cairns, R. B., Cairns, B.D., Neckerman, H. J. (1989). Growth and Agression: 1. Childhood to early adolescence. *Developmental Psychology*, 11, 215-232.
- Celep, C. (2002). *Sınıf yönetimi ve disiplini*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Choi, J., (2005). *Social Interdependence and social dominance: determinants of children's bullying, victimization and pro-social behaviors*. Unpublished doctoral dissertation, University of Minnesota, USA.
- Comer, J.P. (2001). School that develop children. *American Prospect*, 12 (7), 30-35
- Crick, N.R., & Grotpeter, J.K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Cushing, L. S.; Horner, R.H.; & Barrier, H. (2008). Validation and congruent validity of a direct observation tool to assess student social climate. *Journal of Positive Behavior Interventions*. [Online] 09.07.2008 tarihinde <http://pbi.sagepub.com>. Adresinden alınmıştır.
- Çalık, T., Özbay, Y., Erkan, S., Kurt, T., Kandemir, M. (2006). *Seçim teorisi temelli güvenli okul iklimi oluşturma projesi*. Proje No: 106K016. (Proje, Tübitak Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalarını Destekleme Grubu (SOBAG) tarafından desteklenmiştir.
- Çınkır, Ş. ve Karaman-Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 34, 236-253.

- Dautenhahn, K., & Woods, S. (2003). *Possible Connections between behavior, empathy and imitation*. ERIC Document Reproduction Service No: 9901485
- Dölek, N. (2001). *İlk ve orta öğretim okullarındaki öğrenciler arasında zorbaca davranışların incelenmesi ve "zorbalığı önleme tutumu geliştirilmesi programı"nın etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eisenberg, N., & Strayer, J. (1987). *Empathy and its development*. New York: Cambridge University Press.
- Elliot, M. (1992). *Bullying. A practical guide to coping for schools*. Wiltshire: Longman.
- Eşici, H. (2007). *İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Temel İhtiyaçlarının Karşılama Düzeyi İle Zorbacı Davranışları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Glasser, W. (1965). *Reality therapy: A new approach to psychiatry*. New York: Harper and Row.
- Glasser, W. (1985). *Control theory: A new explanation of how we control our lives*. New York: Harper & Row Publishers.
- Gottfredson, G.D., & Gottfredson, D.C. (1985). *Victimization in schools*. New York: Plenum.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığını belirleme ölçeğinin geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15, 47-61.
- Halpin, A.W., & Croft, D.B. (1963). *The organizational climate of schools*. Chicago: Midwest Administration Center.
- Hoy, W.K., Tarter, C. & Kottkamp, R.B.(1991). *Open schools/healthy schools:measuring organizational climate*. Beverly Hills: Sage Publication.
- Hoy, W.K. (2003). School climate. In J.W. Guhtrie (Ed.), *Encyclopedia of education* (2nd ed.), (pp. 2121-2124). New York: Thompson Gale.
- İkinci, M. (2003). *Ergenlerde temel ihtiyaçların karşılama düzeyi ile başa çıkma davranışları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- James, B. (1994). School violence and the law: The search for suitable tools. *School Psychology Review*, 32(2), 190-203
- Kandemir, M. (2006). *İlköğretimde algılanan sınıf içi empatik atmosfer ile benlik algısı arasındaki etkileşimin akran zorbalığı ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kandemir, M., Palancı, M., Kurt, T., ve Çakır, O., (2008). Relation of the interaction between the self-esteem of elementary students and their prosocial behaviors with peer bullying. *International Conference On Educational Sciences 2008 (ICES'08)*, Cilt 2, (pp. 1089-1094).
- Kartal, H. (2008). Bullying prevalence among elementary students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 207-217.

İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalık Statüleri

- Karylowski, J., (1982). Two types of altruistic behavior: Doing good to feel good or to make the other feel good. In V. J. Derlege And J. Grzelak (Eds.), *Cooperation And Helping Behavior: Theories And Research*. NY. Academic Press.
- Khoury-Kassabri, M., Benbenishy, R., & Astor, R.A. (2005). The effects of school climate, socioeconomics, and culturel factors on student victimization in Israel. *Social Work Research*, 29(3), 165-180.
- Loukas, A., Suzuki, R. Horton, K.D. (2006) Examining School Connecyedness as a mediator of school climate effects. *Journal of Research on Adolesence*, 16(3), 491-502.
- MEB (2006). *Eğitim ortamında şiddetin önlenmesi ve azaltılması strateji ve eylem planı (2006-2011+)*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü.
- MEB (2007). *Çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda meydana gelen olayların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan TBMM araştırma komisyonu raporu*. Ankara: Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Michalik, N., (2005). *Determinants of adolescent prosocial behavior: parental personality and socialization*. Unpublished doctoral dissertation. Arizona State University. USA.
- Nabuzoka, D. (2003). Experiences of bullying-reated behaviors by english and zambian pupils: A comparaive study. *Educational Research*, 45(1), 95-109
- Olweus, D. (2002). Annotation: Bullying at school: Basic fact and effects of a school basit intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7) 1171-1190.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60,(6), Retrieved March 5, 2008, from EBSCO host database.
- Palancı, M. ve Özbay, Y. (2005). Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı problemlerini gidermeye yönelik gerçeklik terapisi oryantasyonlu yardım programı. (Editörler: S. Erkan ve A. Kaya). *Deneyisel olarak sınanmış grupla psikolojik danışma ve rehberlik programları II*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Pekel-Uludağlı ve N., Uçanok, Z. (2005). Akran Zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 531-562.
- Rolland E. & Galloway D. (2002). Classroom infulences on bullying. *Centre for Behavioral Research*, 44, 299-300.
- Rushton, J. P ve M. R. Sorrentino. (1981). *Altruism and helping behavior: social, personality and developmental perspectives*. New Jersey: Lawrence Ass. Publishers.

Temel alık ve diğ.

Sabo, D. J. (1995) Organizational climate of middle schools and the quality of student life. *Journal of Research and Development in Education*, 28, 150-160.

Scales., P.C., & Taccogna, J. (2001). Developmental assets for school and life. *The Education Digest*, 66(6), 34-39.

Welsh, W.N. (2000) The effects of school climate on school disorder. *ANNALS*, 567
14 Haziran 2008 tarihinde <http://ann.sagepub.com/cgi/content/refs/567/1/88>
adresinden alınmıştır.

İletişim/ Correspondence:

Prof. Dr. Temel alık
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Teknikokullar /ANKARA
e-posta: temelc@gazi.edu.tr

Received: 19.03.2009

Revision received: 16.06.2009

Approved: 25.06.2009